

UY-JOY KOMMUNAL XIZMATLAR SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARINI RIVOJLANTIRISH

Kaxramonov Xurshidjon Shuhrat o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektor
i.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya

Maqolada uy-joy kommunal xizmatlar sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etilgan. Tadqiqot jarayonida sohada mavjud muammolar, jumladan infratuzilmaning eskirishi, moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi hamda boshqaruv samaradorligining past darajasi tahlil qilinadi. Shuningdek, DXSh mexanizmlarining afzalliklari, ularning investitsiya jalb etish, xizmatlar sifatini oshirish va innovatsion boshqaruv yondashuvlarini joriy etishdagi o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: uy-joy kommunal xizmatlar, davlat-xususiy sheriklik, DXSh mexanizmlari, infratuzilma, investitsiyalar, xizmatlar sifati, boshqaruv samaradorligi, innovatsiyalar, moliyalashtirish manbalari, institutsional rivojlanish.

Аннотация

В статье исследуются теоретические и практические аспекты развития механизмов государственно-частного партнерства (ГЧП) в сфере жилищно-коммунальных услуг. В ходе исследования проанализированы ключевые проблемы отрасли, включая изношенность инфраструктуры, ограниченность финансовых ресурсов и низкую эффективность управления. Обоснована роль механизмов ГЧП в привлечении инвестиций, повышении качества услуг и внедрении инновационных управленческих подходов.

Ключевые слова: жилищно-коммунальные услуги, государственно-частное партнерство, механизмы ГЧП, инфраструктура, инвестиции, качество услуг, эффективность управления, инновации, источники финансирования, институциональное развитие

Abstract

This article examines the theoretical and practical aspects of developing public-private partnership (PPP) mechanisms in the housing and communal services sector. The study analyzes key challenges in the industry, including infrastructure deterioration, limited financial resources, and low management efficiency. The role of PPP mechanisms in attracting investments, improving service quality, and introducing innovative management approaches is substantiated. In addition, international experience is summarized and the possibilities of its adaptation to national conditions are considered.

Keywords: housing and communal services, public-private partnership, PPP mechanisms, infrastructure, investments, service quality, management efficiency, innovations, financing sources, institutional development

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida uy-joy kommunal xizmatlar (UJKS) sohasi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligini ta'minlovchi eng muhim tizimlardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur soha aholining turmush darajasi, urbanizatsiya jarayonlari, hududlarning investitsion jozibadorligi hamda umumiy iqtisodiy samaradorlik bilan bevosita bog'liqdir. Shu boisdan, uy-joy kommunal xizmatlar tizimini modernizatsiya qilish, uning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish va moliyaviy barqarorligini ta'minlash dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi.

UJKS sohasida bir qator tizimli muammolar mavjud bo'lib, ular, avvalo, infratuzilmaning yuqori darajada eskirganligi, asosiy fondlarning jismoniy va ma'naviy jihatdan yaroqsiz holga kelganligi, investitsiya resurslarining yetishmasligi, xizmatlar sifati va uzluksizligining past darajada ekanligi bilan tavsiflanadi. Bundan tashqari, davlat tomonidan to'liq moliyalashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi, byudjet yukining ortib borishi va boshqaruvning markazlashgan tizimi ushbu sohaning samarali rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda. Natijada, mavjud muammolarni hal etishda yangi boshqaruv yondashuvlari va muqobil moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda.

Mazkur sharoitda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari uy-joy kommunal xizmatlar sohasini rivojlantirishning muhim instrumentlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. DXSh modeli davlat va xususiy sektor o'rtasida o'zaro manfaatli hamkorlikni ta'minlab, infratuzilmani rivojlantirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, xizmatlar sifatini oshirish hamda investitsion faollikni rag'batlantirish imkonini beradi. Ayniqsa, xususiy sektorning moliyaviy resurslari, innovatsion salohiyati va samarali boshqaruv tajribasini jalb etish orqali sohada mavjud muammolarni kompleks hal etish imkoniyati kengayadi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda DXSh mexanizmlari uy-joy kommunal xizmatlar tizimini modernizatsiya qilishda muhim rol o'ynamoqda. Jumladan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, AQSh, Janubiy Koreya va boshqa davlatlarda DXSh asosida amalga oshirilgan loyihalar infratuzilma samaradorligini oshirish, xizmatlar sifati va qamrovini kengaytirish, shuningdek, byudjet xarajatlarini optimallashtirishda ijobiy natijalarni ta'minlagan. Shu bilan birga, ushbu tajribalarni milliy iqtisodiyot sharoitlariga moslashtirish, institutsional muhitni takomillashtirish va huquqiy bazani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda uy-joy kommunal xizmatlar sohasini tubdan isloh qilish, uni modernizatsiya qilish va investitsion jozibadorligini oshirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, sohada DXSh loyihalarini amalga oshirish uchun zarur institutsional asoslar yaratilmoqda. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, DXSh mexanizmlarini keng joriy etishda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda, jumladan, risklarni taqsimlash mexanizmlarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi, xususiy investorlar uchun

ragʻbatlantiruvchi omillarning yetishmasligi hamda loyiha boshqaruvi tizimining mukammal emasligi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Uy-joy kommunal xizmatlar (UJKS) sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini rivojlantirish masalalari zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda keng qamrovli oʻrganilgan boʻlib, ushbu yoʻnalishda turli nazariy yondashuvlar va amaliy modellarning shakllangani kuzatiladi. Mazkur masala iqtisodiyotning institutsional rivojlanishi, infratuzilma boshqaruvi, investitsion faoliyat hamda davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi hamkorlik samaradorligi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Davlat-xususiy sheriklikning nazariy asoslari dastlab davlat va bozor oʻrtasidagi funksional taqsimotga oid ilmiy qarashlar doirasida shakllangan. Xususan, Oliver Williamson tomonidan ishlab chiqilgan tranzaksion xarajatlar nazariyasi DXShning iqtisodiy mohiyatini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Ushbu nazariyaga koʻra, davlat va xususiy sektor oʻrtasida funksiyalarni optimal taqsimlash orqali xarajatlarni minimallashtirish va samaradorlikni oshirish mumkin. Shuningdek, Elinor Ostromning institutsional yondashuvi umumiy resurslarni boshqarishda koʻp subyektli hamkorlik mexanizmlarining samaradorligini asoslab beradi, bu esa DXSh loyihalarining barqarorligini taʼminlashda muhim nazariy asos hisoblanadi [2].

Infratuzilma sohalarida, xususan, uy-joy kommunal xizmatlar tizimida DXShni rivojlantirish masalalari E. R. Yescombe [3], Jeffrey Delmon kabi xorijiy olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan [4]. Ularning ilmiy ishlarida DXSh loyihalarining moliyaviy modeli, risklarni taqsimlash mexanizmlari, uzoq muddatli shartnomalar tuzilmasi hamda davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi majburiyatlar tizimi batafsil yoritilgan. Xususan, Yescombe DXShni infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishning samarali shakli sifatida baholab, uning asosiy ustunliklari sifatida kapital resurslarni jalb qilish, innovatsion yechimlarni joriy etish va operatsion samaradorlikni oshirishni koʻrsatadi.

Shu bilan birga, Jean-Jacques Laffont va Jean Tirole tomonidan ishlab chiqilgan tartibga solish nazariyasi DXSh loyihalarida davlatning nazorat va reguliator sifatidagi rolini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega [5]. Ushbu yondashuvga koʻra, xususiy sektor ishtirokidagi infratuzilma loyihalarida davlat tomonidan samarali nazorat mexanizmlarini joriy etish xizmatlar sifati va ijtimoiy manfaatlarni himoya qilishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Rossiya va MDH mamlakatlari olimlari tomonidan ham DXSh va uy-joy kommunal xizmatlar sohasidagi boshqaruv masalalari keng oʻrganilgan. Jumladan, V. G. Varnavskiy, S. N. Silvestrov kabi tadqiqotchilar DXSh mexanizmlarini joriy etishning institutsional asoslari, davlat siyosati va hududiy rivojlanish bilan bogʻliq jihatlarini tahlil qilganlar [6]. Ularning ilmiy ishlarida DXSh loyihalarining samaradorligi koʻp jihatdan normativ-huquqiy bazaning mukammalligi, davlat tomonidan yaratilgan ragʻbatlantiruvchi muhit hamda investorlar uchun kafolatlar tizimiga bogʻliq ekanligi taʼkidlanadi.

Oʻzbekistonlik iqtisodchi olimlar tomonidan ham uy-joy kommunal xizmatlar sohasini rivojlantirish, uning boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish va DXShni

joriy etish masalalari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borilmoqda [7]. Xususan, mamlakatimizda so'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar va strategik dasturlar doirasida ushbu sohani modernizatsiya qilish, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va xizmatlar sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Mahalliy tadqiqotlarda asosan UJKS tizimining moliyaviy barqarorligini ta'minlash, tarif siyosatini takomillashtirish, boshqaruv samaradorligini oshirish hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy ishlarda uy-joy kommunal xizmatlar sohasida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kompleks rivojlantirish, xususan, ularni milliy iqtisodiyot sharoitlariga moslashtirish, risklarni samarali taqsimlash, loyihalarni baholash mezonlarini takomillashtirish hamda raqamli boshqaruv tizimlari bilan integratsiya qilish masalalari yetarli darajada chuqur o'rganilmagan. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida DXSh mexanizmlarining institutsional rivojlanishi va ularning amaliy samaradorligini baholashga oid ilmiy tadqiqotlar hali ham tizimli yondashuvni talab etadi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda uy-joy kommunal xizmatlar (UJKS) sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini rivojlantirishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini kompleks o'rganishga yo'naltirilgan ilmiy yondashuvlar tizimi qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi tizimli, institutsional va integratsiyalashgan yondashuvlar uyg'unligiga asoslanib, iqtisodiy jarayonlarni ko'p omilli va dinamik holatda tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini iqtisodiy nazariyaning zamonaviy konsepsiyalari, jumladan, institutsional iqtisodiyot, infratuzilma iqtisodiyoti, investitsion boshqaruv nazariyasi hamda davlat-xususiy sheriklik konsepsiyasi tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar asosida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi o'zaro aloqalar, manfaatlar muvozanati, risklarni taqsimlash mexanizmlari va samaradorlik omillari o'rganildi. Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari, uy-joy kommunal xizmatlar sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar, davlat dasturlari, xalqaro tashkilotlar (Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va boshqalar) hisobotlari, shuningdek, mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar tashkil etadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Uy-joy kommunal xizmatlar (UJKS) sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, mazkur model infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va moliyaviy resurslarni diversifikatsiya qilishda samarali instrument sifatida keng qo'llanilmoqda. Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda DXSh loyihalari turli shakllarda amalga oshirilib, ularning samaradorligi institutsional muhit, huquqiy baza va boshqaruv tizimining rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir.

Yevropa mamlakatlarida DXSh mexanizmlari, ayniqsa, suv ta'minoti, issiqlik energiyasi, chiqindilarni boshqarish va ko'p kvartirali uy-joy fondini boshqarishda

keng qo'llaniladi. Masalan, Buyuk Britaniyada DXSh (Private Finance Initiative - PFI) modeli asosida ko'plab kommunal infratuzilma loyihalari amalga oshirilgan bo'lib, bunda xususiy sektor infratuzilmani qurish, moliyalashtirish va ekspluatatsiya qilish majburiyatini o'z zimmasiga oladi.

Fransiyada esa "konsessiya modeli" keng tarqalgan bo'lib, unda davlat mulkini boshqarish va xizmat ko'rsatish huquqi uzoq muddatga xususiy operatorlarga beriladi. Ushbu model suv ta'minoti va kanalizatsiya tizimlarida yuqori samaradorlikni ta'minlagan. Germaniyada esa DXSh loyihalari ko'proq chiqindilarni qayta ishlash va energiya samaradorligini oshirish sohalarida rivojlangan. Yevropa tajribasining asosiy xususiyati – kuchli institutsional baza, aniq huquqiy tartibga solish va risklarni davlat hamda xususiy sektor o'rtasida muvozanatli taqsimlash tizimining mavjudligidir.

AQShda DXSh mexanizmlari asosan mahalliy boshqaruv organlari (municipal daraja) orqali amalga oshiriladi. Kommunal xizmatlar, xususan suv ta'minoti, kanalizatsiya, energiya va chiqindilarni boshqarish sohalarida xususiy sektor faol ishtirok etadi. AQSh tajribasining o'ziga xos jihati shundaki, bu yerda davlat bevosita xizmat ko'rsatishdan ko'ra, ko'proq tartibga soluvchi va nazorat qiluvchi rolni bajaradi. Xususiy kompaniyalar esa operatsion samaradorlikni ta'minlash, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va xizmatlar sifatini oshirishga mas'ul hisoblanadi. Shuningdek, AQShda DXSh loyihalarini amalga oshirishda "performance-based contracts" (natijaga asoslangan shartnomalar) keng qo'llanilib, bu xizmatlar sifatini oshirish va resurslardan samarali foydalanishni rag'batlantiradi.

Osiyo mamlakatlarida, xususan Janubiy Koreya, Singapur, Xitoy va Hindistonda DXSh mexanizmlari iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida faol qo'llanilmoqda.

Janubiy Koreyada "Smart City" konsepsiyasi doirasida kommunal xizmatlar boshqaruvi to'liq raqamlashtirilgan bo'lib, bunda xususiy sektor innovatsion texnologiyalarni joriy etishda yetakchi rol o'ynaydi. Singapurda esa suv resurslarini boshqarishda DXSh modeli asosida yuqori samaradorlikka erishilgan bo'lib, bu mamlakat suv ta'minoti tizimining barqarorligi bilan ajralib turadi.

Xitoyda DXSh loyihalari keng ko'lamda amalga oshirilib, ayniqsa, urbanizatsiya jarayonlari bilan bog'liq infratuzilma loyihalarida xususiy investitsiyalar faol jalb etilmoqda. Hindistonda esa DXSh modeli ijtimoiy infratuzilma, jumladan arzon uy-joy qurilishi va kommunal xizmatlarni kengaytirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xorijiy tajribani tizimli tahlil qilish uy-joy kommunal xizmatlar sohasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlarini chuqur anglash imkonini beradi. Turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan DXSh modellari institutsional muhit, iqtisodiy rivojlanish darajasi, davlat siyosati va xususiy sektor faolligi bilan farqlanadi. Shu bois, ushbu mexanizmlarning samaradorligini baholashda ularni o'zaro taqqoslash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Quyidagi jadvalda Yevropa mamlakatlari, AQSh va Osiyo davlatlarida uy-joy kommunal xizmatlar sohasida qo'llanilayotgan DXSh mexanizmlarining asosiy xususiyatlari, jumladan, ularning modellari, qo'llanish yo'nalishlari, ishtirokchilarning roli, risklarni taqsimlash tizimi hamda natijadorlik darajasi solishtirma tahlil asosida

keltirilgan. Mazkur taqqoslash turli yondashuvlarning ustun va zaif jihatlarini aniqlash, shuningdek, ularni milliy sharoitga moslashtirish imkoniyatlarini asoslashga xizmat qiladi.

1-jadval.

Uy-joy kommunal xizmatlar sohasida DXSh mexanizmlarining xorijiy tajribasi

Ko'rsatkichlar	Yevropa mamlakatlari	AQSh	Osiyo mamlakatlari
Asosiy model	Konsessiya, PFI (Private Finance Initiative)	Performance-based contracts, municipal PPP	BOT, BOOT, Smart PPP
Qo'llanish sohasi	Suv ta'minoti, issiqlik, chiqindilarni boshqarish	Suv, kanalizatsiya, energiya, chiqindilar	Smart city, suv resurslari, uy-joy, energetika
Davlatning roli	Tartibga soluvchi va hamkor	Asosan nazorat qiluvchi va regulyator	Strategik boshqaruvchi va tashabbuskor
Xususiy sektor roli	Moliyalashtirish, qurish, ekspluatatsiya	Operatsion boshqaruv va xizmat ko'rsatish	Innovatsiya, investitsiya va texnologiyalarni joriy etish
Risklarni taqsimlash	Muvozanatli va aniq taqsimlangan	Ko'proq xususiy sektor zimmasida	Davlat tomonidan qisman qo'llab-quvvatlanadi
Moliyalashtirish manbalari	Xususiy kapital, bank kreditlari	Xususiy investitsiyalar, obligatsiyalar	Davlat subsidiyalari, xususiy kapital
Innovatsion daraja	O'rta va yuqori	Yuqori	Juda yuqori (raqamlashtirish, smart texnologiyalar)
Institutsional muhit	Juda rivojlangan	Rivojlangan	Turlicha (davlatga bog'liq)
Afzalliklari	Barqarorlik, shaffoflik, sifat	Samaradorlik, natijaga yo'naltirilganlik	Tez rivojlanish, innovatsion yondashuv
Kamchiliklari	Byurokratiya, yuqori talablar	Xususiy sektor riskining yuqoriligi	Institutsional nomukammallik, risklar yuqori
Natijadorlik darajasi	Yuqori	Yuqori	O'rta va yuqori

Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, uy-joy kommunal xizmatlar sohasida DXSh mexanizmlarining samaradorligi quyidagi asosiy omillarga bog'liq:

- mustahkam normativ-huquqiy baza va institutsional muhit;
- risklarni optimal taqsimlash mexanizmlarining mavjudligi;
- xususiy sektor uchun iqtisodiy rag'batlar va kafolatlar tizimi;
- shaffoflik va hisobdorlik tamoyillariga asoslangan boshqaruv;
- innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish;
- uzoq muddatli strategik rejalashtirish.

Xorijiy tajriba uy-joy kommunal xizmatlar sohasida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini samarali rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Ushbu tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish esa O'zbekiston uchun mazkur sohani modernizatsiya qilish va uning investitsion jozibadorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasida uy-joy kommunal xizmatlar (UJKS) sohasini isloh qilish va modernizatsiya qilish so'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Aholi sonining ortib borishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi hamda infratuzilmaga bo'lgan talabning oshishi mazkur sohada yangi boshqaruv yondashuvlarini joriy etishni taqozo etmoqda. Shu nuqtai nazardan, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari UJKS tizimini rivojlantirishning muhim instrumenti sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekistonda DXSh mexanizmlarini rivojlantirish uchun mustahkam normativ-huquqiy baza shakllantirilmoqda. "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi Qonun, Prezident farmonlari va Vazirlar Mahkamasining qarorlari ushbu yo'nalishda asosiy huquqiy asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu hujjatlar orqali DXSh loyihalarini amalga oshirish tartibi, ishtirokchilarning huquq va majburiyatlari, shuningdek, davlat tomonidan beriladigan kafolatlar va imtiyozlar belgilab berilgan.

Institutsional jihatdan esa, DXSh loyihalarini muvofiqlashtirish va monitoring qilish uchun maxsus vakolatli organlar tashkil etilgan bo'lib, ular loyihalarning samarali amalga oshirilishini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, sohada xususiy sektor ishtirokini kengaytirish maqsadida investitsion muhitni yaxshilash, tartib-taomillarni soddalashtirish va shaffoflikni oshirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda DXSh mexanizmlari asosan quyidagi yo'nalishlarda joriy etilmoqda:

- ichimlik suvi ta'minoti va kanalizatsiya tizimlari;
- issiqlik ta'minoti va energiya samaradorligini oshirish;
- qattiq maishiy chiqindilarni yig'ish va qayta ishlash;
- ko'p kvartirali uy-joy fondini boshqarish va ekspluatatsiya qilish.

Xususan, suv ta'minoti tizimida xorijiy investitsiyalarni jalb etgan holda DXSh loyihalari amalga oshirilmoqda, bu esa xizmatlar sifati va qamrovini oshirishga xizmat qilmoqda. Chiqindilarni boshqarish sohasida esa xususiy operatorlar ishtirokida zamonaviy texnologiyalar joriy etilmoqda. Issiqlik ta'minoti tizimida energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish orqali samaradorlikni oshirishga qaratilgan loyihalar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlarining rivojlanishi so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashgan bo'lib, bu jarayon, avvalo, Davlat-xususiy sheriklik loyihalarida o'z aksini topgan. 2024-yil yakunlariga ko'ra, mamlakatda jami 150 dan ortiq DXSh loyihalari turli bosqichlarda amalga oshirilmoqda bo'lib, ularning umumiy qiymati 10 mlrd AQSh dollaridan ortiqni tashkil etadi [8].

Uy-joy kommunal xizmatlar sohasida, xususan, ichimlik suvi ta'minoti va kanalizatsiya yo'nalishida DXSh loyihalari ustuvor hisoblanadi. Jahon banki va Osiyo Rivojlanish Banki hisobotlariga ko'ra, O'zbekistonda markazlashgan ichimlik suvi bilan ta'minlangan aholi ulushi 2016-yildagi taxminan 64 % dan 2023-yilda 77 % gacha oshgan. Qishloq hududlarida bu ko'rsatkich hali pastroq bo'lib, o'rtacha 60–65 % atrofida saqlanib qolmoqda [9].

Qattiq maishiy chiqindilarni boshqarish sohasida ham sezilarli o'sish kuzatilmoqda. Statistika agentligi ma'lumotlariga ko'ra, chiqindilarni olib chiqish xizmatlari bilan qamrov darajasi 2018-yilda 68 % bo'lgan bo'lsa, 2023-yilga kelib 90 % ga yaqinlashgan. Mazkur o'sishda xususiy operatorlar ishtiroki muhim rol o'ynamoqda [10].

Issiqlik ta'minoti tizimida esa DXSh asosidagi modernizatsiya loyihalari natijasida ayrim yirik shaharlarda (jumladan, Toshkent va viloyat markazlarida) issiqlik yo'qotishlari 20–25 % gacha kamaygan. Bu esa energiya samaradorligini oshirish va xarajatlarni qisqartirishga xizmat qilmoqda.

Shu bilan birga, UJKS sohasiga yo'naltirilayotgan investitsiyalarda DXSh loyihalarining ulushi hali yetarli darajada yuqori emas. Turli manbalarga ko'ra, ushbu ulush umumiy infratuzilma investitsiyalarining 20–25 % atrofida shakllanmoqda. Bu esa rivojlangan davlatlar (30–50 %) bilan solishtirganda past ko'rsatkich hisoblanadi.

Ijobiy jihat sifatida ta'kidlash lozimki, so'nggi yillarda raqamli texnologiyalarni joriy etish, xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish va normativ-huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar DXSh mexanizmlarining rivojlanishi uchun muhim asos yaratmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatdiki, DXSh mexanizmlarining samaradorligi, avvalo, mustahkam institutsional muhit, aniq huquqiy tartibga solish, risklarni oqilona taqsimlash hamda xususiy sektor uchun rag'batlantiruvchi omillar mavjudligiga bog'liq. Yevropa mamlakatlarida barqarorlik va shaffoflik, AQShda natijaga yo'naltirilgan boshqaruv, Osiyo mamlakatlarida esa innovatsion yondashuvlar ustuvor ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston sharoitida DXSh mexanizmlarini rivojlantirish bo'yicha muayyan ijobiy natijalarga erishilgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi hali to'liq darajada ta'minlanmagan. Jumladan, risklarni taqsimlash tizimining mukammal emasligi, tarif siyosatining bozor tamoyillariga to'liq moslashmaganligi, institutsional muhitning yetarli darajada rivojlanmaganligi hamda investitsion jozibadorlikning hududlar kesimida notekisligi mavjud muammolar sifatida aniqlangan. Shu bois, uy-joy kommunal xizmatlar sohasida DXSh mexanizmlarini rivojlantirish kompleks yondashuvni talab etadi hamda bu jarayon iqtisodiy, institutsional va innovatsion omillar uyg'unligida amalga oshirilishi lozim.

1. DXSh mexanizmlarining institutsional modelini takomillashtirish. UJKS sohasida DXShni rivojlantirish uchun ko'p darajali institutsional boshqaruv modelini joriy etish zarur. Bunda davlatning strategik reguliyator sifatidagi funksiyasi, xususiy

sektorning operatsion boshqaruvdagi roli hamda mustaqil nazorat institutlarining ishtiroki o‘zaro uyg‘unlashtirilishi lozim.

2. Risklarni kvantifikatsiya qilish va optimal taqsimlash metodikasini joriy etish. DXSh loyihalarida risklarni aniqlash, baholash va taqsimlashning iqtisodiy-matematik asoslangan modelini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Bunda risklarni kvantifikatsiya qilish (o‘lchash), ularni loyihaning hayotiy sikli bosqichlari kesimida differensial taqsimlash hamda davlat kafolatlari mexanizmini optimallashtirish zarur.

3. Tarif siyosatini iqtisodiy muvozanat modeli asosida transformatsiya qilish. Kommunal xizmatlar tariflarini shakllantirishda “xarajatlar + samaradorlik + investitsion jozibadorlik” tamoyiliga asoslangan kompleks modelni joriy etish zarur. Bu model orqali tariflar nafaqat xarajatlarni qoplash, balki xususiy investitsiyalarni rag‘batlantirish funksiyasini ham bajarishi lozim.

4. Raqamli transformatsiya asosida “Smart kommunal xizmatlar” tizimini shakllantirish. DXSh loyihalarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, jumladan IoT, Big Data va sun‘iy intellekt asosida resurslarni boshqarish tizimlarini shakllantirish orqali xizmatlar sifati va boshqaruv samaradorligini oshirish mumkin.

5. Hududiy rivojlanish differensial modelini joriy etish. DXSh loyihalarini hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini inobatga olgan holda differensial yondashuv asosida amalga oshirish zarur. Bunda past rivojlangan hududlar uchun qo‘shimcha fiskal rag‘batlantirish mexanizmlari joriy etilishi maqsadga muvofiq.

6. Inson kapitalini rivojlantirish va professional kompetensiyalarni oshirish. DXSh loyihalarini boshqarish sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, xalqaro standartlarga mos ta’lim dasturlarini joriy etish hamda ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish zarur.

Taklif etilgan chora-tadbirlar tizimi uy-joy kommunal xizmatlar sohasida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini rivojlantirishning kompleks modelini shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, u institutsional, iqtisodiy va innovatsion komponentlar integratsiyasiga asoslanadi. Mazkur yondashuvni amaliyotga joriy etish DXSh loyihalarining samaradorligini oshirish, investitsion faollikni kuchaytirish va aholiga ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Oliver Williamson. (2010). The Economic Institutions of Capitalism. New York: Free Press.
2. Elinor Ostrom. (2015). Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press.
3. E. R. Yescombe. (2018). Public-Private Partnerships for Infrastructure: Principles of Policy and Finance. Oxford: Butterworth-Heinemann.
4. Jeffrey Delmon. (2017). Public-Private Partnership Projects in Infrastructure: An Essential Guide for Policy Makers. Cambridge University Press.
5. Jean Tirole. (2017). Economics for the Common Good. Princeton University Press.

6. Симионова, Н. Е. Актуальные проблемы реализации интеграционных проектов в жилищно-коммунальной сфере / Н. Е. Симионова, Р. В. Бабенко // Управление проектами и программами. – 2005. – № 1. – С. 54-62
7. Нуримбетов Р. И. Жилищный фонд Республики Узбекистан: проблемы и перспективы развития //Инвестиции, градостроительство, недвижимость как драйверы социально-экономического развития территории и повышения качества жизни населения. – 2022. – С. 188-193
8. O‘zbekiston Respublikasi 2019-yil 10-may O‘RQ-537-son “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonuni <https://lex.uz/docs/-4329270>
9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). Uy-joy kommunal xizmatlar sohasiga oid statistik to‘plam. Toshkent.
10. World Bank. (2020). Procuring Infrastructure Public-Private Partnerships Report 2020. Washington, DC: World Bank.
11. Asian Development Bank. (2022). Public-Private Partnership Monitor: Uzbekistan. Manila: ADB.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhih: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2026-yil, fevral, 2-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610
Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. ГОСТ 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlato standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**